

MÕNED HETKED INIMÕIGUSTEGA: 2020. aastal möödus sada aastat Eesti esimese põhiseaduse vastuvõtmisest, ÜRO tähistas 75. sünnipäeva ning inimõiguste aastakonverents kümnenadat. Kuigi kõiki neid tähtpäevi polnud võimalik meeles pidada nii, nagu oleks tahtnud, ei jäänud siiski midagi ära. Tähistati nii Eesti põhiseaduse kui ka ÜRO sünnipäeva ning veebi vahendusel toimus ka inimõiguste aastakonverents. **Aet Kukk** teeb ülevaate.

Äärmuslikkus, harimatuse tundemärk

Mart Nuti (1962–2019) sõnastatud egiidi “Iga äärmuslikkus on harimatuse tundemärk” all kanti üle kolm videoarutelu. Neid saab vaadata aastakonverentsi kodulehelt <https://aastakonverents.humanrightsestonia.ee>.

Arutleti 2020. aastal kõige olulisematel teemadel, milleks olid äärmusluse tõus poliitikas ja ühiskonnas, ajakirjanduse roll pingestavas maailmas ning ÜRO ees seisvad ülesanded ja probleemid. Need küsimused ei kaota aktuaalsust ka tänava. Järgnevalt mõned väljavõtted aruteludest.

“Kas elame äärmuste ajastul, mil radikaalsus on moes?”

Avadebatt keskendus kahele tihedalt seotud teemale: mis on inimõigused ja kuidas peavad nad vastu ajaproovile. Vestlust juhtis õiguskantsler **Ülle Madise** ning sellest võtsid osa Eesti eelmine president **Toomas Hendrik Ilves** ning kodanikuaktivist **Tarmo Jüristo**.

Tarmo Jüristo: “Inimõigused ei ole asjad, mis eksisteerivad inimühiskonnast sõltumatult ning justkui olid olemas universumis enne, kui tekis inimkond, kes nad lihtsalt avastas. Need on ikkagi kokkulepe, mille nimel on tulnud väga tõsiselt võidelda.”

Toomas Hendrik Ilves: “Äärmusluse võiks defineerida kui seisukohti, mis rikuvad inimõigusi, mis on kokku lepitud ÜRO hartas ja erinevates konventsioonides.”

Jüristo: “Äärmuslus on poliitiliselt avaram: ta viitab distantsile üldaktsepteeritud normi ja kõrvalkalde vahel. Kasulik oleks eristada äärmusluse ja radikalismi. Neil on ühisosa ning äärmuslased kipuvad sageli olema radikaalsed, kuid radikaalsus ei ole sugugi ainuüksi äärmusluse omadus.”

Madise: “Vaadates praegust tervisekriisi, siis on muretegevalt palju inimesi, kes soovivad Eestis Hiina, Põhja-Korea või teiste kollektivistliku kultuuriga riikide meetodite kopeerimist, mis kujuteldava ühise huvi nimel tallab jalge alla teiste elu,

tervist ja vabadust. Minu jaoks on olnud üllatus, kuidas ka õiguskantsleril on tulnud hakata korduvalt vastu mõtetele, et hakkame kõiki nakatunud näiteks jälitama.”

Jüristo: “Niikaua, kuni meie jaoks ei ole midagi olulist kaalul, on lihtne deklareerida oma nõusolekut, aga kui võrrandisse tekib olulise kaaluga asi, nagu praegu on hirm, siis ei olegi iseenesest mõistetav nii iseenesestmõistetav. See viib üldisema tähelepanekuni: põhimõtted on põhimõtted ainult niivõrd, kui võrd neist hoitakse kinni ka siis, kui neist on raske kinni hoida.”

Ilves: “Inimõiguste vallas on nii palju ära tehtud, et nüüd me tegeleme nii-öelda viimaste asjadega, milleks viimase kahekümne aasta jooksul on olnud sooline sättemis, mis tekitab inimestes sama palju negatiivset reaktsiooni kui sada aastat tagasi idee, et naine võiks osaleda valimistel.”

Madise: “Juriidiliselt ei ole Eestil kohustus lubada samasooliste abielu – see ei tule Euroopa õigusest, Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonist ega inimõiguste kohtu praktikast. Nii et kohustus ei ole. On võimalus.”

Ilves: “Põhiõiguste üle ei korraldata hääletusi. Kui põhiseadust muuta, siis tuleks sätestada selgelt, et põhiõiguste üle ei korraldata referendumeid.”

Madise: “Eetilises mõttes tasub endale ette kujutada, kui hea tunne on, kui sind isiklikult puudutavas küsimuses korraldatakse referendum. Tihti mõjub kainevalt, kui näiteks küsida, kas Tartu lähedale tselluloositehase ehitamise küsimus tuleks otsustada üleriigilisel rahvahääletusel.”

Jüristo: “Küsimus ei ole selles, kes on võimul, vaid millised on raamid ja teljed, milles aktsepteerime legitiimset võimu. Arvan, et elame läbi sarnast aega, nagu oli 16. sajandi Euroopa reformatsioon, kus muutumas on fundamentaalsed lähtekohad sellele, milline on õigustatud võim. Kui enne reformatsiooni oli võimu raamistikus religioon, siis pärast oli selleks rahvus. See on taas muutumas. Ma ei tea, mis asemele tuleb. Keegi ei tea, aga siit tulevad need põhimõttelised lahkelid, mitte sellest, kellel on õigus ja kellel pole, vaid sellest, kuidas me määrame selle, kellel on õigus või kellel pole.”

“Ajakirjandus - äärmuste kajastaja või seisukohtade võtja”

Konverentsi teises arutelus keskenduti ajakirjanduse rollile. Sellel osalesid “Reporterid ilma piirideta” peasekretär **Christophe Deloire** Prantsusmaalt, päevalehe die tageszeitung välisloimetuse juht **Barbara Oertel** Saksamaalt, Ühendkuningriigi välisministeeriumi multilateraalse poliitika ja meediavabaduse direktor **James Kariuki** ja meediaekspert **Raul Rebane**. Diskussiooni juhtis ajakirjanik **Indrek Treufeld**.

Treufeld: “Mind on alati huvitanud, kuidas on fakte kajastatud erinevates ühiskondlikes tingimustes. Põnev on ka vaadata paradoksaalset olukorda praegu – inimesi tänaval pole, kuid ühiskondlik debatt on kolinud netti. Teine paradoks on tehnoloogilise võimekuse demokraatlikkus, mis samas annab jõudu ebademokraatlikele ja äärmuslikele jõududele nagu näiteks AfD Saksamaal.”

Oertel: “Loomulikult on olukord ajakirjanduse jaoks raske, sest meil on krooniku kohustus. See tähendab, et peame kõikehõlmavalt kajastama ja teatud parteide eelistamine ei tohi mängida rolli. Meie toimetuses on suund selline, et peame lugejaid küll informeerima, kuid jälgime hoolega, mida me kajastame, sest iga kajastus tagab ju meedia tähelepanu.”

Deloire: “Ajakirjanduselt ei tohi nõuda seda, mida ta ei ole. Ja ajakirjanduse ülesanne ei ole ühe või teise poliitilise jõu vastane võitlus. See annab vastupidise tulemuse, sest kahjuks rahvas ei usalda ajakirjandust piisavalt. Seega, ajakirjanike eesmärk peaks olema anda ülevaade, mõista, uurida, kuid eelkõige mitte olla sõjakas.”

Kariuki: “Valitsuse seisukohalt on oluline, et kui toimuvad elavad, laetud ja energilised arutelud, siis ajakirjandus oleks vaba ja pluralistlik.”

Rebane: “COVID-i ajal on ajakirjanikesse suhtumine muutunud veidi paremaks, õigemini – mõistetakse, et ajakirjanikud on samuti eeslinnitöötajad nagu meditsiinilised töötajad.”

Treufeld: “Kas me ajakirjanikena ei vastuta selle eest, mis on õhus, sest me toome marginaalsused keskplatsile, sest mingite uudisväärtuse kriteeriumide järgi on nad huvitavad ja sensatsioonilised?”

Kariuki: “Vastutustundlikud valitsused ei propageeri äärmuslikke vaateid ja vastutustundlik ajakirjandus võib paljastada äärmuslikku või vastutustundetut käitumist, kuid ei innusta seda.”

Rebane: “Äärmusluse pole esile toonud mitte niivõrd ajakirjandus kui võrd sotsiaalmeedia, mis on andnud platvormi inimestele ja vaadetele, mis varem väljas ei olnud. Minu veendumus on olnud, et kui ministritasandil inimene ütleb midagi, mis on Eesti strateegiliste suundumuste, põhimõtete, kokkulepete või moraali ja eetika vastane, siis ajakirjanduse kohus on seda valgustada. Ja meil paraku on siin tehtud kompromisse.”

Oertel: “Seda, mida meie peame faktideks, ei pruugi kaugelki tunnistada faktideks teised meediakanalid, rühmitused või sotsiaalmeedia. Õeldakse ikka, et ajakirjanikud peavad esitama fakte või neid kontrollima – see on õige, aga nüüd on vähemalt Saksamaal uus probleem: pole enam selgust või konsensust selles, mis on fakt.”

Rebane: “Ajakirjandusvabadus ei ole väärtus paljude jaoks, kes näevad ajakirjandust kui tehnilist vahendit oma võimu teostamiseks. Ja nad teevad kõik, et võtta ajakirjanikelt kaks õigust, mis annavad jõu ajakirjandusele ja demokraatial: õigus valida, mida kirjutada, millest räägin, ja õigus anda sellele tähendus.”

Deloire: “Meil on ligipääs igasugusele teaduslikule infole – ka sellisele, mille osas teadlastel puudub üksmeel. See ei ole tegelikult hirmus. Sest ajakirjanike roll ei ole absoluutse tõe väljasegitamine. Ajakirjanduse roll on anda ülevaade kontrollitud faktidest, mis võivad olla üksteisest erinevad ja mis võivad viia erineva arusaamani reaalsusest.”

Oertel: “Aktivism ja ajakirjandus ei käi kokku. Kui keegi tahab olla aktivist, siis olgu, ja tegutsesu näiteks sotsiaalmeedias, aga kui keegi töötab meediaväljaandes ja leiab, et ta peaks olema aktivist, siis see õhustab ajakirjanduse usaldusväärust.”

Rebane: “Eelkõige noortel ajakirjanikel on tunne, et nende töömeetoditest ei piisa, et avaldada ühiskonnale mõju ja seetõttu lähevad nad kasutama poliitilisi veendumusi oma arvamuse edastamiseks. Ka minu arvates on see ohtlik usaldusväärusele ja võtab ära ajakirjanduse ja nende isikute enda jõu.”

Kariuki: “Küsimus aktivismist ja ajakirjandusest on natuke keerukam. Ma arvan, et arvamusest ajendatud ajakirjandus ja aktivismiajakirjandus on võimalik ning kui ajakirjanikud asuvad toetama mingit eesmärki, on sellel suur mõju. Samas on oluline eristada arvamusi faktidest. Ühiskonnana seisamegi silmitsi ohuga, et üha rohkem näeme lugusid, kus arvamust esitatakse faktina. Ma ei ütle, et ajakirjanikud ei tohi iial olla aktivistid, aga meetod peab olukorrale sobima.”

Deloire: “Ajakirjanduse puhul pole peamine usk objektiivsusesse, vaid huvideta subjektiivsus. See tähendab mitte omada mõne poliitilise partei, usuliikumise või ükskõik millise võimuga seotud huve, vaid olla uudishimulik, soovida mõista ja seista publiku teenistuses, mõtestades reaalsust võimalikult asjakohaselt.”

“Kas ÜRO-st on saanud inimõigusi rikkuvate riikide tööriist?”

Aastakonverentsi kolmanda aruteluga tähistati ÜRO 75. sünnipäeva. Paneeli juht **Neeme Raud** vestles Saksa suursaadikuga ÜRO juures **Genfis Michael von Ungern-Sternbergi**, Rootsi välisnisteeriumi ÜRO asjade osakonna asejuhi **Carl**

Skau ning välisminister **Urmars Reinsalu** ÜRO rollist ja probleemidest.

Raud: “75 aastat pärast ÜRO asutamist peame küsima: kas inimõigused on universaalsed, nagu ÜRO dokumentides rõhutatakse või on neis siiski midagi tingimuslikku? Inimõigused võivad eri riikides põhineda ühiskondade ajaloolistel ja kultuurilistel erinevustel nagu osa maid ÜRO-s väidab.”

Ungern-Sternberg: “Ei ole nii, et inimõiguste universaalsust üldiselt vaidlustataks, aga see on rakendamise küsimus ja siin on väga suuri erinevusi. Olulise on see tingitud sellest, et eeldused inimõiguste rakendamiseks on mõnes riigis paremad kui teises, aga oluliseks puudub poliitiline tahe.”

Skau: “On oluline, et me suhtuksime inimõigusi edendades sellesse teatud alandlikkusega. See ei tähenda, et kalduksime kõrvale oma põhimõtetest, aga tuleb leida tasakaal inimõiguste propageerimise ja kitsaskohtade avalikustamise ning dialoogi, partnerluse ja kaasamise vahel.”

Reinsalu: “Kui räägime samase inimõiguste käsitlusega maailma riikidest, siis lähtekoht on selles, et inimõigused on universaalsed, et inimesel on autonoomia ja riikidel lasub kohustus seda kaitsta.”

Skau: “ÜRO ei saa olla enam kui organisatsioon, milleks liikmed ta teevad. Nii on see alati olnud. Ainult siis, kui peasekretär ja inimõiguste ülemvolinik tunnevad liikmesriikide toetust, saavad nad tegutseda jõulisemalt.”

Reinsalu: “Üks kõige olulisemaid teemasid, mida julgeolekunõukogu liikmelisus meile annab, on teemade hoidmise võimalus globaalses agendas ja samameelsete riikide seisukohtade koondamine küsimustes, mida Eesti peab olulisimaks.”

Skau: “Nagu ütleb ÜRO varasem asepeasekretär ja endine Rootsi välisminister **Jan Eliasson**: pole rahu ilma arenguta, pole arengut ilma rahuta, kuid ei areng ega rahu ole võimalikud ilma inimõiguste austamiseta.”

Reinsalu: “Kahtlemata soovivad autoritaarsed riigid suruda inimõiguste organisatsiooni relativistlikku paradigmasse, kus valitseb retoorika, et ei tohi sekkuda siseasjadesse ja inimõiguste relativistlikuks muutmine ei võimalda anda universaalseid hinnanguid nende endi inimõiguste massilisele ja ulatuslikule rikkumisele.”

Ungern-Sternberg: “President **Trumpi** ametiaja viimastel aastatel distantseerusid ameeriklased paljudest mitmepoolsetest institutsioonidest. **Biden** kuulutas, et liitub jälle Pariisi kliimaleppega ja tahab pöörata tagasi ka lahkumise Maailma Terviseorganisatsioonist. Me loodame, et USA läheneb taas ka inimõiguste nõukogule. Me loodame väga näha Ameerikat uuesti ÜRO aktiivse liikmena, sest ÜRO on oma liikmed. Ja ÜRO liikmena on Ameerikal väga palju pakkuda.”

Skau: “Ma väga loodan, et kui COVID-i kriis üldse midagi positiivset toob, siis seda, et see on äratuseks selles mõttes, et vajame rohkem koostööd.”

Reinsalu: “Ei ole Eestist suuremat entusiasti Euroopa ja Ameerika koostööle. Selle kroonijuveeliks on julgeolekualane koostöö, aga kui vaadata ka meie Atlandi-ülest ühist elulaadi, siis Euroopa ja Ameerika Ühendriikide, üldse meiega samu väärtusi kandvate riikide osakaal maailma majanduses, sõjanduses ja rahvastikus kahaneb ning meie koostööle ei ole inim põlvede perspektiivis alternatiivi.” ❌

ÜKSINDUSE AEG

Aristoteles olla öelnud, et inimene on sotsiaalne loom, ent vähemalt tema ajast saadik on see loom muudkui otsinud üksindust. **Jean-Jacques Rousseau**, kelle arvamus sootsiust ülemäärast kõrge ei olnud, kirjeldas üksinduse võlulid järgmiselt: “Üksi elades armastatakse inimesi rohkem, õrn huvi lähendab neid meile. Kujutlusvõime näitab meile pilte ühiskonna võludest, ja üksinduse igavuski pöördub inimese kasuks. Seda endassesüüvinud elu maitstes võidate topelt, leides seeläbi suurema kiindumuse teile kalli vastu, kuni see teil on, ja väiksema kaotusvalu, kui sellest ilma jääte.” Varsti juba terve aasta kestnud pandeemia ajal on paljudel olnud võimalus filosoofi õpetust järgida. Jaanuari **Vikerkaar** vaagib, mida sellest kogemusest õppida võiks.

Teine suur üksiklane, **Ralph Waldo Emerson**, nägi üksindust rahva hulgas: ta tundis kaasa geenustele, kes ei suutnud taluda seltskonnas tavalist keskpärasust ja keelepeksu, ja haletses ühiskonda, mis oli kõrgemale püüdleva intellektuaalse ühenduse asendanud vaid seltsieluks ja äriks sobiliku moraalise ühendusega. Tema soovitus: “Valige oma külalisi – või ärge kutsuge neid üldse.”

Evolutsioonibioloog **Tuul Sepp** kirjutab isolatsioonist loomariigis isendi, populatsiooni ja liigi tasandil, jõudes järeldusele, et isolatsiooni kasulikkus-kahjulikkus sõltub vaatluseks valitud tasandist: isolatsioon võib nõrgestada populatsiooni, takistades kohanemiseks vajalikku geenide vahetust, liigi tasandil on isolatsioon aga kasulik, aidates vältida hübriidide teket. Teoloog **Anne Kull** vaatleb populatsiooni (või liiki?) nimega askeedid, keda seostatakse religioosse valgustuse jaoks vajaliku maisusest lahtiütlemisega, ent Kull näeb askeesi ka paljudes ilmalikes tegevustes: **Greta Thunbergi** kliimastreikidest **Marie Kondo** minimalistliku korrastamisemeetodi jälgimiseni.

Berkeley ülikooli õppejõud **Thomas Laqueur** ja **Yuri Slezkine** võtavad ette üksildased tegevused üliintiimsest maailmarevolutsioonilisest. Laqueur näitab, kuidas masturbeerimisest sai “üksildane pahe”, moraalne läbikukkumine, mille eest hoiatamiseks tuli kirjutada tuhandeid lehekülgi meditsiinilisi ja kõlbelisi traktaate; Slezkine valgustab bolševike mõttemaailma arengut isolatsioonis, vanglates, üksinda raamatu taga. Vanglatest kirjutab ka **Jako Salla**, alustades üksikvangistuse ehk kartseri ebainimlikest tingimustest, aga järeldades lõpuks, et “üksikvangistuse muudavad rängaks samad tegurid, mis teevad raskeks vanglaelu üldse, kuid suurema isolatsiooni tingimustes need faktorid võimenduvad.” Olgu paberile kirjutatud mida iganes, siis Eesti vangla on oma rehabiliteeriva funktsiooni minetanud: “Kui Pennsylvania mudeli pühakirjaga kamber ning Benthami tööd krooniv Panoptikum veel kandsid endas mingitki ideed, mis aitaks inimesel isolatsiooni toel kuritegevusest irduda ja paremuse poole muutuda, siis Eesti vangli nüri, igav ja tegevusetu päev kord suuremas, kord väiksemas isolatsioonis on mõttetühi.”

Terje Toomistu ja **Roosmari Kurvits** toovad lugejani suured erakud: Nõukogude hipi, terve Euraasia läbi rännanud **Aare Loidi** ja üksinda ajakirju välja andnud **Kusta Toomi**. Üksindusest ja ametiühingutest, üksindusest ja filmist ja üksindusest üleüldiselt võib lugeda **Siegfried Kracaueri**, **Andrei Liimetsa** ja **Lauri Sommeri** artiklitest.

